

5. Ковалев В.В. Система предупреждения валютного и финансового кризиса в условиях глобализирующейся экономики: Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.14 – Мировая экономика / В.В. Ковалев. – М., 2007. – 23 с.

УДК 332.1 : 330.322.01 (075.8)

Рожманов В. В.,
аспірант кафедри державних та місцевих фінансів
Академії муніципального управління, м. Київ

ІНВЕСТИВАННЯ ГАЛУЗІ МАШИНОБУДУВАННЯ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Розглянуто етапи становлення національної системи здійснення інвестицій на прикладі машинобудівної галузі. Визначено основні труднощі підтримки сталого режиму інвестиційних відносин. Запропоновано напрями покращення інвестиційного клімату в галузі машинобудування.

Рассмотрены этапы становления национальной системы осуществления инвестиций на примере машиностроительной отрасли. Определены основные трудности сохранения устойчивого режима инвестиционных отношений. Предложены направления улучшения инвестиционного климата в отрасли машиностроения.

The stages of the formation of a national system of investing in the example of the engineering industry. Identifies the key challenges of sustainable conservation regime of investment relations. Directions to improve the investment climate in the machinery industry.

Постановка проблеми. Побудова постсоціалістичної системи інвестиційних відносин в Україні розпочалася одразу після розпаду СРСР та здійснювалася на непристосованій економічній базі за відсутністю кадрів у сфері інвестицій. На той час у суспільному житті мала місце потужна мотивація необхідності реформ, але їй відповідав недосконалий господарський механізм економіки, в якому тенденції розпаду переважали над якісними перетвореннями. Перші інвестиційні кроки породили серед практиків господарювання жвавий інтерес до цього ринкового механізму. Але усталеної інвестиційної практики при цьому ще не склалося, тому підприємства з найбільш складними технологіями виробництва опинилися в скрутному становищі. Сучасна господарська практика та отриманий досвід інвестування диктують необхідність наукового визначення етапів та основних перешкод на шляху сталого інвестиційного розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інвестицій присвячено багато праць [1]. Організаційну основу для інвестування складають нормативні акти - Закони України «Про інвестиційну діяльність» [2], «Про підприємництво» [3], «Про господарські товариства»

[4], «Про захист іноземних інвестицій в Україні» [5].

Відомі дослідження інвестиційної структури господарства містять аналіз діяльності окремих елементів інфраструктури – фондових бірж, інвестиційних посередників, а також регулюючих і допоміжних органів, розвивають ідею про структуроутворюючу роль банків у регіональному розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Через фрагментарність методичних прийомів аналізу інвестиційних процесів поза увагою дослідників залишаються комплексні проблеми формування умов розширеного відтворення та сталого розвитку машинобудування, окремих виробничих комплексів, що не мають державної підтримки та не забезпечені державним замовленням на весь обсяг виробничих потужностей. Це спричиняється як історичними факторами, так й нестачею матеріалів наукового аналізу інвестиційних процесів в машинобудуванні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних історичних етапів становлення інвестування як сфери обслуговування машинобудівної галузі господарства та визначення напрямів покращення інвестиційного клімату в галузі машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ретроспектива становлення інвестиційної сфери в галузі машинобудування може бути розподілена на декілька етапів. *Перший етап* почався із прийняттям в 1991 році правової бази інвестування – Законів України. Цими актами законотворчості були встановлені понятійний апарат, основні правила ведення інвестиційних дій та формування відносин інвестиційної діяльності тощо. Новими законами були створені передумови для діяльності перших інвестиційних установ, формування у суспільстві прошарку інвесторів – спочатку дуже вузького, але вимушено творчого, а господарюючі суб'єкти отримали доступ до раніше недосяжного джерела фінансування. Методологія та критерії аналізу інвестиційного результату на цьому етапі не були сформовані, оцінка проводилася лише на рівні суб'єктів господарювання, заходи державного регулювання не мали системного характеру та належного обґрунтування за галузевою ознакою.

Потужний поштовх система інвестиційних відносин отримала в ході *другого етапу*, який почався з прийняттям Верховною Радою України в 1992 році законів «Про приватизаційні папери», «Про приватизацію державного майна», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)». Перспектива роздержавлення засобів виробництва створила підґрунтя для початку формування ринку об'єктів інвестування та розповсюдження інвестиційних навичок, виник великий попит у розробці відповідних методик, прийомів, насамперед - серед суб'єктів підприємництва, включаючи машинобудівні підприємства. На законодавчому рівні були визначені перші масові інструменти із здійснення інвестицій – приватизаційні папери населення. З часом

виконавча влада унормувала правила випуску та обігу приватизаційних паперів, умови отримання частки державного майна підприємств, житлового фонду, земельного фонду у ході приватизаційних процесів. Найбільшого динамізму розвитку інвестиційних відносин надало прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» 17 березня 1993 року. Але внаслідок певних обмежень в обігу ринок приватизаційних цінних паперів так і не склався, що не дозволило визначити реальну компенсаційну вартість вказаних інструментів. Сукупний практичний досвід інвестування на цьому етапі в масштабі країни – дуже незначний, система державного контролю та регулювання – недосконала, наслідки для більшості машинобудівних комплексів – руйнівні.

Початком *третього етапу* розвитку інвестиційної діяльності можна вважати затвердження Президентом України Указу «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» № 55/94 від 19 лютого 1994 року. Цим документом запроваджено такі елементи інституціональної структури інвестиційної діяльності як інвестиційні фонди та інвестиційні компанії. Таким чином тривало удосконалення організаційно-правових підстав для масового залучення населення країни до інвестиційної діяльності, задоволення приватизаційних інтересів громадян, підвищення рівня посередницьких послуг. Особливістю цього етапу є поява типу «колективного інвестора» - трудові колективи колишніх державних та комунальних підприємств мали певні пільги та додаткові права щодо набуття прав власності на їх матеріальні активи. Цей тип інвестора, на погляд автора, за механізмом реалізації своїх правомочій є неефективним у ринковому середовищі, та з часом він фактично зійшов на «ні», розклавшись на відповідну кількість приватних інвесторів з їхніми окремими інтересами. Але він був перехідною ланкою від державного власника до приватного власника машинобудівного підприємства та, водночас, наочним та об'єктивним підтвердженням формування засад перехідної економіки в країні.

Четвертий етап охоплює період масової приватизації державних і комунальних підприємств. Він характеризується найвищими кількісними показниками інвестиційних дій в процесі реалізації приватних інтересів більш ніж 20 мільйонів громадян. У цей період (1995р.) Указом Президента України було створено спеціальну державну структуру з контролю та регулювання діяльності на ринку цінних паперів, які на той час були головним інвестиційним інструментом у приватизаційних відносинах. Таким органом стала Державна Комісія з цінних паперів та фондового ринку. Державне регулювання фондового ринку сприяло спрямуванню інвестиційних процесів у бік суспільних та державних цілей, створило передумови для подальшого запровадження в Україні світового досвіду інвестиційних відносин та відповідальної поведінки учасників ринку. Введено обов'язкову сертифікацію, постійне навчання та

підвищення кваліфікації фахівців з цінних паперів. Введено ліцензування окремих видів діяльності, пов'язаної із залученням коштів інвесторів. Крім того з метою активізації інвестиційних процесів, збільшення питомої ваги власних джерел фінансування капітальних вкладень та з урахуванням зростання цін постановами Кабінету Міністрів України приймаються рішення про проведення в 1995-1996 роках індексації основних фондів підприємств усіх форм власності. Законом України «Про страхування» закріплюється нова, більш сучасна система відносин у сфері використання коштів страхових фондів, створених за рахунок внесків підприємств, установ, організацій та фізичних осіб. Але безпосереднього впливу на підприємства машинобудування цей закон не мав.

У цей же час розпочали з'являтися перші зовнішні оцінки результатів інвестиційних дій суб'єктів інвестиційної діяльності, у тому числі - держави. Водночас кількісному зростанню реалізованих дій господарських суб'єктів щодо участі у перерозподілі прав на засоби виробництва не відповідала існуюча система виробничих відносин, насамперед – відносин власності. Розповсюдження негрошових форм інвестиційної діяльності в процесі приватизації породжує нову «економічну» мету: максимізація інвестиційного результату, а саме отримання реальних активів в обмін на мінімальну матеріальну компенсацію, за рахунок використання організаційних, адміністративних та інших суб'єктивних ресурсів у приватних цілях. Інвестиційні відносини цього періоду також характеризуються втратою суспільного орієнтиру, переоцінкою поглядів і критеріїв, що має ряд негативних але цілком закономірних наслідків:

По-перше, відносини інвестування все більше стали зазнавати деформації у бік інтересів когось з учасників замість збереження відносного балансу інтересів усіх осіб – почалась основна фаза первісного накопичення приватного капіталу на первинному ринку інвестиційних активів. Почали розроблятися та втілюватися численні псевдоінвестиційні схеми перерозподілу валового продукту.

По-друге, почалося перше масове свідоме переоцінювання інвестиційних очікувань – участь у масовій приватизації окремого дрібного інвестора не надала йому значимих прав «колективного володіння» та не мала позитивного фінансового результату, а найчастіше – мала від'ємний результат, враховуючи вартість обслуговування конкретної інвестиції.

У 1997 року у ході *п'ятого етапу* розвитку інвестиційної діяльності Законом України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від 10 грудня 1997 року № 710/97-ВР була подовжена розбудова інфраструктури фондового ринку: встановлено нові стандарти професійної діяльності з цінними паперами. Зміцніла та стала більш розгалуженою

інфраструктура кредитно-грошового ринку: у разі збільшилася кількість банківських установ та видів послуг, що ними надаються. Необхідно відмітити, що й на цьому етапі мали місце негрошові форми інвестування що призводили лише до організаційних змін усередині об'єктів інвестицій та не забезпечували виробничу діяльність конкретним інвестиційним наповненням – грошима, основними фондами, сучасним обладнанням, технологіями тощо. Але, як великий крок уперед, починає діяти вторинний ринок інвестиційних активів. Внаслідок цього постає завдання створення єдиних правил та прозорої системи обігу та реєстрації для окремих видів активів – нерухомого майна, землі, майнових прав, немайнових прав (у тому числі – прав інтелектуальної власності) тощо. Через механізми вторинного ринку інвестиційних активів здійснюється перерозподіл приватного капіталу, формується прошарок свідомих, обізнаних інвесторів, які намагаються і спроможні брати участь у роздержавленні найбільш привабливих підприємств за грошові кошти, а також здійснювати значущі реінвестиції у національну економіку. У цей же час в звичайну практику інвестування в Україні починають входити поняття «рейдерства», тобто неправомірного поглинання та захоплення підприємств, а згодом – «використання інсайдерської (внутрішньої) інформації».

Подальший розвиток машинобудування та нагальні потреби інтеграції у світове господарство вимагали якісних змін у інвестиційному процесі. Тому було розпочато *шостий етап*, який характеризується значним посиленням державного регулювання, формуванням нових викликів до учасників інвестиційної діяльності, переносом акценту інвестиційних дій у бік соціальних питань. Розвиток територіальної організації продуктивних сил, формування територіальної структури виробництва в галузі машинобудування та інших сфер суспільного життя здійснюється вже з активним використанням інвестиційних механізмів.

Задля якісного покращення стану інвестиційних відносин в країні на підставі іноземного досвіду інвестування Верховною Радою України у 2001 році прийнято закон «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», яким запроваджується європейська модель функціонування інвестицій в господарському комплексі та досягнення певного балансу в інвестиційних відносинах.

Велике значення для формування розвиненого ринкового механізму інвестицій мали належна класифікація та законодавче визнання різноманітних фінансових послуг - операцій з фінансовими активами фізичних та юридичних осіб, що здійснюються посередниками, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості цих фінансових активів. Закон України від 12.07.2001 № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» насамперед чітко визначив перелік таких послуг, встановив

основні умови та правила їх здійснення, запровадив основні засади захисту споживачів таких послуг та окреслив порядок державного регулювання відповідних відносин. Відповідно до закону значно розширено коло осіб, які визнаються фінансовими посередниками, стає обов'язковою реєстрація та ліцензування відповідної діяльності.

Також кроком уперед стає приєднання до міжнародної системи боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Закон України від 28.11.2002 № 249-IV «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» запровадив принципово новий відповідальний підхід до інвестиційного процесу з боку усіх його учасників, а період його впровадження тривав на практиці не менш ніж 5 років.

Сучасний етап розвитку інвестиційних відносин характеризується подальшим удосконаленням та трансформацією управлінських підходів, що здійснюються здійснюється за такими напрямками.

1) Удосконалення нормативно-правової бази інвестиційної діяльності. Нормативно-правова база удосконалюється шляхом прийняття нових та внесення змін у діючі закони та підзаконні акти. Так, потребує внесення суттєвих змін базовий Закон України «Про інвестиційну діяльність» та інші нормативно-правові акти з питань інвестиційної діяльності – частина з них застаріла, оскільки приймалася в інших реаліях розвитку економічної системи країни та світових ринків. Введення в дію нової для України законодавчої бази щодо запобігання використанню інсайдерської інформації та маніпулювання цінами на фондових біржах дозволяє забезпечити надійний захист прав міноритарних інвесторів, знизити ризики інвестування та запобігти системним порушенням на фондовому ринку. Нормативно-правові акти щодо посилення відповідальності учасників ринку фінансових послуг, підвищення вимог до їх діяльності наближує рівень інвестиційної практики до міжнародних стандартів.

2) Створення ефективної інвестиційної інфраструктури. Інвестиційна інфраструктура це система інституцій для сприяння залученню та обігу інвестицій. У цьому напрямку спостерігається як збільшення кількості спеціалізованих установ, підприємств та організацій, так і підвищення якості послуг, що надаються інвесторам. Зокрема передбачається посилення фінансово-економічного сектору інфраструктури: поповнення числа існуючих державних та спільних фондів підтримки інвестицій та інновацій фондами регіонального розвитку та фондом фінансування проектної документації. Технологічний сектор інвестиційної інфраструктури передбачено укріпити центрами державно-приватного партнерства, регіональними центрами інвестицій та розвитку. Конкурсний відбір розробників, аналітиків, аудиторів, оцінювачів та подібних партнерів до участі у національних проектах і високі вимоги до них створюють підстави для

підвищення освітнього рівня та сукупного бізнес-досвіду спеціалістів. Умови конкуренції з відомими закордонними експертами породжують нову якість вітчизняних фахівців.

3) Вдосконалено систему реєстрації та захисту прав інвесторів за окремими видами інвестиційних активів. Внаслідок адміністративної реформи 2010-2011р. був створений спеціальний центральний орган виконавчої влади – Державна реєстраційна служба. Відповідно до покладених на цю службу повноважень вона забезпечує реєстрацію та облік у єдиних державних реєстрах таких майнових прав інвесторів: *речові права на нерухоме майно, у тому числі, земельні ділянки – тип прав інвесторів, що виникають з капітальних інвестицій у виробництво; *права на частки, паї, долі у статутних капіталах юридичних осіб – тип прав інвесторів, які виникають з прямих інвестицій у корпоративні права. У зв'язку з набуттям чинності Законом України «Про акціонерні товариства» запроваджено централізований депозитарний облік цінних паперів українських емітентів – систему обліку прав інвесторів, які виникають з прямих інвестицій у цінні папери та портфельних інвестицій. Процедури реєстрації та обліку прав постійно формалізуються та стандартизуються, робляться максимально доступними, переводяться у електронний документообіг, скорочуються та жорстко регламентуються терміни їх виконання.

4) Запроваджується принцип «Єдиного інвестиційного вікна». ЄІВ - спосіб взаємодії уповноваженого державного органу (регіональний центр з інвестицій і розвитку) і суб'єкта інвестиційної діяльності з метою підготовки та видачі пакета документів, який дає право на реалізацію інвестиційного проекту. Цей механізм персонального супроводу і надання якісних послуг з боку держави використовується у випадку, коли ініціатором реалізації проекту на території України виступає сам інвестор. Інвестор може звертатися до Єдиного інвестиційного вікна на етапах «інвестиційна ідея», «інвестиційна пропозиція» або «інвестиційний проект». За результатами звернення заявника відповідний регіональний центр з інвестицій і розвитку розробляє оперативний план підготовки і реалізації проекту, перевіряє правильність оформлення матеріалів, консультує інвестора щодо залучення потенційних співінвесторів, готує та надає необхідний пакет дозвільних документів. За наявності потреби – уповноважений орган здійснює подальше супроводження проекту.

5) Передбачається оновлення механізму адміністрування «державних гарантій» інвестиційних проектів. Зміна напрямів та основних пропорцій використання бюджетних коштів, надання державних гарантій має виключну мету підвищення ефективності їх використання та акумулювання коштів на стратегічних напрямках розвитку.

6) Формування активної стратегії презентації українського

інвестиційного потенціалу на мировому рівні. Вхідження до єдиного світового інформаційного простору з метою просування українських проектів в інтересах національної економіки потребує дуже вмотивованої та обґрунтованої стратегії та якісно нового інформаційного продукту. Одним з сучасних проявів конкуренції у боротьбі за залучення коштів є «інформаційні війни», що спостерігаються як на рівні окремих проектів, корпорацій, так і на рівні цілих країн. Вихід українських інвестиційних інструментів (депозитарних розписок, акцій, контрактів, тощо) на європейські та світові біржі також потребує зусиль зі створення позитивного інвестиційного іміджу. В процесі інвестиційної реформи на державному рівні проголошено необхідність просування українських інвестиційних пропозицій у відомих бізнес-виданнях, проведення в Україні потужних інвестиційних форумів та забезпечення участі у аналогічних міжнародних заходах.

7) Запровадження Національних проектів розвитку як практичної основи для реалізації інноваційної моделі економіки. Національні проекти – це модельовані ринком стратегічні інвестиційні проекти в рамках ключових національних пріоритетів. Термін реалізації НП передбачається до 4 років. Принципи реалізації: перевага залучених інвестиційних коштів над бюджетними (понад 80% - кошти інвесторів); обов'язкове застосування тендерних процедур при відборі виконавців, персональна відповідальність; партнерство з відомими світовими компаніями. Для реалізації Національного проекту держава, як правило, формулює основну ідею, забезпечує консолідацію необхідних активів, проводить конкурсний відбір партнерів, виконує необхідні дозвільні та реєстраційні процедури. До першого переліку Національних проектів розвитку увійшло 11 пілотних проектів.

8) Наближення практики інвестування в Україні до світових стандартів. Завдання полягає у тому, щоб розроблені в Україні проектні документи, економічні розрахунки інвестиційних проектів відповідали міжнародним стандартам, підтверджувалися професійними аудиторами, були зрозумілі іноземним інвесторам. Підвищення рівня підготовки проектів до міжнародних стандартів є надійною підставою для отримання обґрунтованих прогнозів та висновків щодо їхньої окупності, що дозволить запобігти неефективному вкладенню коштів, у тому числі – державних, скоротити терміни обігу інвестиційних коштів та забезпечити підвищення конкурентоспроможності машинобудування.

9) Значне збільшення обсягів внутрішніх джерел (запозичень) інвестиційних коштів за рахунок системних реформ у сфері пенсійного забезпечення, земельних відносин. Формування та наповнення фондів накопичувальної пенсійної системи в ході реформи пенсійного забезпечення є потужним резервом розвитку національної економіки. Чітка законодавча регламентація порядку вкладення активів пенсійних фондів повинна виключити небезпеку знецінення пенсійних

нагромаджень на другому (обов'язкового) рівні пенсійної системи.

10) Забезпечення прозорості та відкритості діяльності учасників інвестиційного ринку. Реалії суспільного життя обумовили необхідність побудови інформаційного інвестиційного простору з розгалуженими вертикальними та горизонтальними зв'язками, добре інтегрованого у загальносвітову інформаційну мережу. Основні вимоги, які повинні при цьому виконуватися – законність поширення та використання інформації, її достовірність та аутентичність, наявність єдиних правил доступу до відомостей, відповідність міжнародним стандартам. Так найбільш системні і послідовні кроки у напрямі обов'язкового публічного розкриття інформації професійними учасниками ринків фінансових послуг та фондового ринку зроблені у 2006-2007 р. Споживачі фінансових послуг мають відкритий і безкоштовний доступ до надзвичайно важливих баз даних, необхідних для свідомого прийняття інвестиційних рішень.

Висновки. На поточному етапі розвитку інвестиційні відносини функціонують на більш вдосконаленій нормативній базі, використовують 20-річний досвід фахового управління інвестиційними процесами в умовах перехідної економіки та ринку, охоплюють інтереси мільйонів інвесторів та інших суб'єктів інвестиційного ринку. За роки економічних трансформацій напрацьовано економічну, правову, судову практику вирішення інвестиційних питань, спрямування інвестиційного розвитку в руслі безконфліктного існування.

В країні створені умови з проведення інвестиційної діяльності за участю ринкових механізмів та інструментів інвестиційного ринку: цінних паперів, іпотечних активів, специфічних фінансових угод. Введення в широкий обіг кожного з нових ринкових інструментів супроводжується практичної апробацією його властивостей щодо досягнення цілі інвестування.

Будь-яке інвестування з використанням ринкових інструментів можна розглядати як поєднання економічного аналізу з завданнями оптимізації існуючих правових норм до інвестиційної мети.

Використані джерела інформації:

1. Кондрашихін А.Б., Бакаєв Л.О. Інвестування: Навчальний посібник. – К. : ДЕТУТ, 2009. – 351 с.
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність».
3. Закон України «Про підприємництво».
4. Закон України «Про господарські товариства».
5. Закон України «Про захист іноземних інвестицій в Україні».
6. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 № 249-IV.
7. Кондрашихін А. Б. Інвестиційна діяльність в ринкових умовах господарювання [Текст] : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / А. Б. Кондрашихін, Т. В. Пепа, Т. М. Качала; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. ник, Гриф Міністерства освіти і науки України № 1/11–4889 від 08.06.2010 р. – Черкаси : ЧДТУ, 2010. – 335 с. – Бібліогр.: с. 329-333.
8. Закон України «Про акціонерні товариства».
